

THEORETICA

Andrzej Bałandynowicz¹

Ofiary przestępczości przeciwko domostwu przyrodniczemu

Streszczenie

Do tak bogatej problematyki, jaką jest przestępczość gospodarcza, w tym przestępczość przeciwko domostwu przyrodniczemu, nie wystarczy tylko adaptacja różnych konstrukcji teoretycznych, wymagana jest również konfrontacja zróżnicowanych interpretacji tego zjawiska. Zasadnicze kwestie wymagające badań to: a) przyczyny i sposoby ustanawiania przepisów, b) przyczyny i sposoby ich naruszania, c) zakres i pokrywające się obszary działalności organów wymiaru sprawiedliwości i organów kontroli. Istotą rzeczy w tych trzech kwestiach jest pytanie o uprawnienia – legitymację dla ustawodawcy, dla ludzi związanych z gospodarką i dla działań organów przymusu. W miarę jak świat staje w obliczu rosnącego zagrożenia zmianami klimatycznymi, coraz więcej ludzi staje się ofiarami przestępstw przeciwko domostwu przyrodniczemu. Autor wskazuje na dzieci i młodzież jako grupy najbardziej zagrożone taką przestępczością.

Słowa kluczowe

Klasyfikacja ofiar przestępstw według faz rozwojowych, kampanie ekologiczne, grupy szczególnego ryzyka, zaburzenia lękowe.

1. Klasyfikacja ofiar według zagrożenia bezpośredniego

Przestępstwa przeciwko środowisku należą do tej kategorii zjawisk patologicznych, której ofiarami – jeśli spojrzeć na problem holistycznie –

---

¹ Prof. dr hab. Andrzej Bałandynowicz, Państwowa Uczelnia Zawodowa im. profesora Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, kierownik Katedry Pedagogiki Pokoju i Probacji, ORCID: 0000-0003-1248-8069.

jest cała ogólnoludzka społeczność. W następstwie przemian cywilizacyjnych naszych czasów działaniom przestępczym towarzyszą liczne zagrożenia ekologiczne, w zastraszającym tempie przybierające na sile. Można je obserwować w skali ogólnoświatowej. Do globalnych zagrożeń należą przede wszystkim: zmiany klimatyczne wywołane globalnym ociepleniem, które powstało z powodu rozwoju przemysłu generującego nadmierną emisję gazów cieplarnianych do atmosfery; erozja warstwy ozonowej; zakwaszenie atmosfery i wód; wylesianie powierzchni Ziemi, a w zamian jej stepowanie i pustynnienie; zanieczyszczenie mórz i oceanów; spadek i obniżenie poziomu jakości zasobów wody pitnej; ubożenie bioróżnorodności i ekologicznych użytków pozaekonomicznych; zanieczyszczenie okołoziemskiej przestrzeni kosmicznej.

Zagrożenia można też odnieść lokalnie – do spustoszeń i degradacji środowiskowej na skutek działalności przestępczej przeciwko środowisku, dokonywanej w danym regionie czy też w stosunku do eksploatacji konkretnego zasobu naturalnego, działalności bezpośrednio zagrażającej życiu bądź zdrowiu jednostek ludzkich czy całych grup.

W tym wypadku artykuły od 181 do 188 wskazujące na działania godzące w stan jakości środowiska i wymienione w Kodeksie karnym (rozdz. 22, część szczegółowa), stanowią w Polsce fundament podziału na grupy potencjalnych ofiar – klasyfikacji dokonanej według bezpośredniego zagrożenia:

1. Zniszczenia w świecie roślinnym i zwierzęcym (art. 181);
2. Zanieczyszczanie środowiska (art. 182);
3. Nieodpowiednie postępowanie z odpadami (art. 183);
4. Niewłaściwe zabezpieczenie materiału promieniotwórczego (art. 184);
5. Zaostrzona odpowiedzialność za skutkowe przestępstwa przeciwko środowisku (art. 185);
6. Używanie urządzeń zabezpieczających środowisko (art. 186);
7. Zmniejszanie wartości przyrodniczej chronionego terenu lub obiektu (art. 187);
8. Zachowania godzące w naturalne piękno krajobrazu (art. 188)².

Przykładowo, potencjalną grupą ofiar przestępczej działalności przeciwko środowisku będą osoby bezpośrednio i lokalnie narażone na emisję gazów lub uwalnianych toksycznych substancji do powietrza, wody, gleby; na oddziaływanie składowanych toksycznych lub promieniotwórczych odpadów; na niedobór wody; na fale upałów; na głód; na choroby przenoszone przez komary i patogeny zasiedlające się na obszarach o korzystnych dla nich klimatycznych warunkach.

---

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (rozdział XXII – Przestępstwa przeciwko środowisku), tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.

W zależności od zasięgu czynników zagrażających życiu i zdrowiu liczebność grup potencjalnie zagrożonych osób w przypadku niebezpieczeństwa bezpośredniego będzie się zmieniać. Natomiast od siły rażenia czynników patogennych, sprawności systemu immunologicznego jednostek oraz w ogóle ich kondycji zdrowotnej i warunków socjalnych, oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, a także od wieku członków danej społeczności, również od systemu wsparcia społecznego i psychologicznego, będzie zależało, jaka część grupy osób będących potencjalnymi ofiarami zagrożenia i w jakim stopniu poniesie konsekwencje negatywnych oddziaływań.

Aktywistka Fridays For Future z Ugandy – Evelyn Acham pierwszego dnia szczytu klimatycznego (Glasgow, od 1 do 13 listopada 2021 r.) wskazała na różnorodność czynników zagrożenia – od środowiskowo-geograficznych po społeczno-polityczne i gospodarcze. Ich splot decyduje o tym, która grupa jest potencjalnie najbardziej zagrożona: „Podczas gdy kryzys klimatyczny dotyka wszystkich, niektórzy są dotknięci bardziej niż inni, np. kobiety, ludność rdzenna, społeczności niebiałe oraz społeczności na globalnym południu, już teraz doświadczają innych wyzwań, takich jak nierówności i dyskryminacja w społeczeństwie. (...) Te grupy osób (najbardziej narażone na skutki kryzysu klimatycznego) są dobrymi decydentami, ekspertami i prowadzą do skutecznych, długoterminowych rozwiązań, ponieważ mają wiedzę i rozumieją to, co jest potrzebne, aby dostosować się do zmieniających się warunków środowiskowych i wymyślić praktyczne rozwiązania. Jednak ich głosy i umiejętności nie są brane pod uwagę. Aby osiągnąć sprawiedliwość klimatyczną, musimy osiągnąć równość płci, sprawiedliwość społeczną, sprawiedliwość rasową, sprawiedliwość środowiskową”³.

Ustanowiona przez Europejską Komisję Gospodarczą ONZ Konwencja z Aarhus, która weszła w życie w 2001 r. i ratyfikowało ją 47 stron, w tym UE i większość państw europejskich i środkowoazjatyckich, przyznaje społeczeństwu szereg praw w odniesieniu do środowiska: powszechne prawo do informacji o środowisku, które posiadają organy publiczne, prawo do udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących środowiska, prawo do procedur odwoławczych pozwalających na zakwestionowanie decyzji organów publicznych podjętych z naruszeniem wyżej wymienionych praw lub ogólnie pojętego prawa ochrony środowiska⁴.

---

³ M. Ozbayoglu, A. Kula, Szczyt klimatyczny COP26 oczami aktywistów. „Puste słowa polityków”, <https://klimat.rp.pl/aktywiści/art19071691-szczyt-klimatyczny-cop26-oczami-aktywistow-puste-slowa-politykow> (dostęp: 16 lutego 2023 r.).

⁴ Zob. Sankcje karne za przestępstwa przeciwko środowisku. Definicja przestępstwa przeciwko środowisku i przepisy UE dotyczące sankcji karnych za naruszenie prawa ochrony środowiska, <https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/implementation->

Prawa te pozwalają w większym stopniu kontrolować przez grupy społeczne sytuację związaną z ich bezpośrednimi warunkami życiowymi odnoszącymi się do środowiska naturalnego, w którym żyją. Mają też możliwość wpływać na regionalną politykę środowiskową oraz upominać się o ochronę ich dobrostanu w postaci zdrowego i bezpiecznego życia – tak na poziomie organicznym, jak też psychospołecznym.

2. Klasyfikacja ofiar według faz rozwojowych człowieka

Patrząc na problem zagrożenia z punktu widzenia globalnej aktywności proekologicznej, klasyfikacja grup potencjalnych ofiar przestępczości przeciwko środowisku, dokonana zgodnie z fazami rozwojowymi człowieka, ma duży perspektywiczny potencjał. Ukazuje holistycznie, w stosunku do określonej fazy rozwojowej człowieka, strukturę całości zjawiska i związanych z nim problemów: jego przyczyny, objawy, stadia i dynamikę. Umożliwia profilaktykę oraz prognozowanie.

Człowiek, poczynszy od narodzin aż do śmierci, przechodzi przez różne cykle życia. Zagrożenia, jakie spotykają współczesnego człowieka ze strony przestępczości przeciwko środowisku, z wielką intensywnością oddziałują na ludzi znajdujących się na różnych etapach rozwojowych – są to potencjalne grupy ofiar. W psychologii rozwojowej wymienia się następujące fazy w życiu jednostki ludzkiej: dzieciństwo, adolescencja młodzieńcza, wczesna dojrzałość, późna dojrzałość, wczesna dorosłość, późna dorosłość.

Zwraca się szczególną uwagę na okres najwcześniejszy, okres fazy oralnej, analnej czy genitalno-maciczo-edypalnej lub wczesnej lateracji (utajenia). Okres od 0 do 13 roku życia (wczesny okres dojrzewania) jest bardzo istotny, wtedy zaczynają się w człowieku kształtować najważniejsze sfery jego istnienia. Już dziecko jedno-, dwu- czy trzydniowe reaguje na bodźce płynące z otoczenia, reaguje na to, co dzieje się wokół niego i rejestruje w centralnym układzie nerwowym. Jeżeli młodemu życiu towarzyszy opresja, frustracja czy stany przykre, to doświadczenia te są przez organizm interpretowane jako zagrożenia, z którymi on nie jest w stanie sobie poradzić. Jako takie zostają one przeniesione na kolejne etapy rozwoju – naj-

---

eu- countries/criminal-sanctions-environmental-offences_pl (dostęp: 14 lutego 2023 r.); Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters, done at Aarhus, Denmark, on 25 June 1998; https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aarhus_convention_1998_en.pdf (dostęp: 14 lutego 2023 r.).

częściej w formie stłumień lub formują osobowość zaburzoną, a nawet – w ekstremalnych przypadkach – psychopatyczną⁵.

W odniesieniu do tej klasyfikacji, badania grup potencjalnych ofiar przestępczości przeciwko środowisku winny bazować na anamnezie⁶ oraz na katamnezie⁷, traktowanych wielowymiarowo i wieloczynnikowo. Z tej inżynierii społecznej ma wynikać próba dotycząca pozytywnej zmiany, zarówno w środowisku społeczno-przyrodniczym, jak też w samych jednostkach – uczestnikach grupy. Badanie natomiast winno przyjąć za cel zapobieganie problemom i rozwiązanie już istniejących. Na ogół jednak analiza przeprowadzana jest statycznie: np. w określonym czasie poddawana jest badaniu cała populacja kilku klas szkolnych, pytania zaś dotyczą poziomu ryzyka, strachu czy poziomu lęku uczniów⁸.

Anamneza odnosi się do okresu poprzedzającego manifestację pewnych oznak patogennych, niedostosowania społeczno-środowiskowego, naruszania norm czy wartości, załamania, ulegania czynnikom chorobowym. Anamneza dotyczy czasu, kiedy nie występują objawy patologiczne, trudne do rozwiązania z racji notorycznego oddziaływania negatywnych czynników zagrożenia. Okres ten dla konkretnych osób może się różnie rozciągać w czasie – w zależności od wpływu czynników toksycznych oddziałujących na konstytucję psychofizyczną jednostki bądź od jej zaburzonych pod wpływem tych czynników zachowań. Początkowa faza okresu adolescencji dziecięcej i młodzieńczej w okresie rozwojowym człowieka, zwłaszcza w okresie od 0 do 3 roku życia, jest niezwykle ważna (o ile nie najważniejsza) i rzutuje na wszystkie kolejne etapy egzystencji.

W psychologii podkreśla się, że – bez względu na wiek – człowieka należy pytać, jaki jest i jak, oraz z udziałem jakich czynników, kształtowało się jego życie, bowiem poszczególne fazy rozwojowe stanowią jego fundament i malują koloryt życia. Z tego właśnie powodu okres rozwojowy dziecięcy i młodzieżowy jest dla całego istnienia człowieka dominujący. Odczucie zagrożenia oraz lęki i frustracje z nim związane są przenoszone (projektowane) na okres dorosłości i czas senioralny. Potencjalne nieletnie ofiary zamachu na życie i zdrowie stają się „życiowymi ofiarami”, bez szans na doświadczenie satysfakcjonującej pełni – wyrastają

---

⁵ Zob. L. Pytka, Granice kontroli społecznej i autonomii osobistej młodzieży, *Opieka – Wychowanie – Terapia* 1995, nr 1 (21), s. 15.

⁶ Anamneza, wywiad anamnestyczny, badanie podmiotowe – podstawowa czynność w procesie diagnostycznym, polegająca na zbieraniu wywiadu chorobowego.

⁷ Katamneza – obserwacja i opis choroby pacjenta po zakończeniu leczenia.

⁸ Zob. P. Szto m p k a, Logika analizy funkcjonalnej w socjologii i antropologii społecznej, (w:) S. Nowak (red.), *Metodologiczne problemy teorii socjologicznych*, Warszawa 1971, s. 219.

z nich na ogół słabe jednostki zarówno pod względem fizycznym, jak też psychicznym. Pokonanie progu lęku związanego z zagrożeniem, którego się doświadczyło, wymaga niemal nadludzkiej siły i samozaparcia. Na ogół ludzie uciekają od tych negatywnych przeżyć z dzieciństwa i młodości. Lękają się samego lęku. Tłumią te odczucia, popadają w uzależnienia czy też wchodzą na ścieżkę przestępczą, albo stają się życiowo nieporadni, stłamszeni. Z reguły wycofują się z autentycznego, twórczego życia. Dotyczy to całego okresu rozwojowego człowieka, jednak najbardziej problem odciska się na osobach starszych ze względu na naturalne procesy starzenia, które w nich zachodzą. Amerykańscy psychologowie społeczni – Elaine Cumming oraz William Henry przyjmują, że przyczyną tego stanu rzeczy w przypadku seniorów jest postępująca niezdolność do pracy, skutkująca obniżeniem poczucia osobistej wartości. Trzy postawione przez nich hipotezy wyjaśniają ten proces: stopień i różnorodność interakcji wraz z wiekiem ulegają osłabieniu, zmianom towarzyszy odmienna percepcja świata społecznego (zawężenie przestrzeni życiowej), zakres zainteresowania życiem społecznym i życiem innych ludzi ustępuje skupieniu się głównie na sobie⁹.

Natomiast katamneza dotyczy okresu, w którym ujawniają się pierwsze niepokojące oznaki. Badanie katamnesticzne nie może być statyczne, nie może analizować problemu wyłącznie w czasie prowadzonego badania. Badania statyczne nie prowadzą do wypracowania rzeczywistego, dynamicznego obrazu rzeczywistości: ani nie sprzyjają prognozowaniu, ani też nie służą wspieraniu ludzi w ich problemach. Katamneza w jakościowych badaniach powinna trwać nie mniej niż pięć lat: w klasie, ognisku szkolno-wychowawczym, zakładzie pracy, domu spokojnej starości, szpitalu dla terminalnie chorych czy w jakiegokolwiek innej instytucji, w której znalazł się człowiek. Przymiotem analizy katamnesticznej jest możliwość przejścia z analizy anamnesticznej do badania wielokatomnesticznego (longitudinalnego)¹⁰.

Badając okres wczesnego rozwoju człowieka, należy uwzględnić perspektywę proekologiczną i przedsięwziąć takie środki, by – na podstawie ustalenia wieloczynnikowych przesłanek warunkujących przebieg patogenicznego zjawiska – nie dopuścić do zachowań toksycznych, umożliwić natomiast człowiekowi rozwój w kolejnych etapach życia. Projekty badawcze związane z grupami potencjalnych ofiar przestępstw przeciwko

⁹ Zob. K. Zamorska, M. Makuch, *Starzenie się społeczeństwa: wymiar społeczny, gospodarczy i polityczny*, Kraków 2018, s. 41–42.

¹⁰ Zob. A. Bałandynowicz, *Ludzie bez szans. Studium adaptacji społecznej recydywistów*, Warszawa 1991, s. 165.

środowisku, klasyfikowanymi według faz rozwojowych, winny zatem być zorientowane na przyszłość i mieć na uwadze odniesienie probabilistyczne, profilaktyczne oraz projektujące.

3. Avaaz – kampanie „Community Petitions Site” dla wsparcia osób zagrożonych i ochrony środowiska: zasięg międzynarodowy

Dzięki dotacjom organizacji pozarządowych Ricken Patel – kanadyjsko-brytyjski działacz pochodzenia indiańskiego – w styczniu 2007 roku założył jeden z najbardziej popularnych internetowych serwisów protestacyjnych na świecie: Avaaz.org. W dzieciństwie doświadczył prześladowań, co ukształtowało w nim wrażliwość na głos osób pokrzywdzonych, słabych, żyjących w nędzy. Użytkownikami serwisów takich jak Avaaz.org są działacze społeczni, aktywiści, ekolodzy, zwykli obywatele. Avaaz¹¹ jest ogólnosiwiatową organizacją obywatelską, zgodnie ze statutem podejmuje aktywność zmierzającą w stronę „zmieniania świata na lepsze” – prowadzi kampanie „Community Petitions Site”, by przekonania i poglądy ludzi na całym świecie kształtowały ogólnosiwiatowe, prawidłowe – proekologiczne i pro-witalne, decyzje w zakresie globalnych zmian klimatycznych, praw człowieka, praw zwierząt, korupcji, nędzy i wojen. Avaaz.org kieruje petycje do właściwych instytucji. Za pośrednictwem rzetelnych argumentów, debat i negocjacji, a także akcji protestacyjno-manifestacyjnych czy telefonicznych oraz happeningów, nakłania decydentów do rozwiązywania pierwszoplanowych problemów, z jakimi boryka się współczesny świat – zwłaszcza problemów związanych z kryzysem ekologicznym. Avaaz zorganizowało szereg akcji, m.in. podczas epidemii świńskiej grypy przy wejściu do siedziby Światowej Organizacji Zdrowia ustawiono kartonowe stado świń, aby skłonić do kontroli gigantycznych farm trzody chlewnej; przekonało kraje Unii Europejskiej do utrzymania zakazu upraw żywności genetycznie zmodyfikowanej (*Genetically Modified Organism* – GMO); w Ugandzie zapobiegło wprowadzeniu w życie ustawy skazującej homoseksualistów na śmierć; nie dopuściło do zniesienia międzynarodowego prawa zabraniającego polowań na wieloryby¹².

Do istoty rzeczy w ochronie środowiska, życia i zdrowia należy zatem cel działania – również internetowych aktywistów – skuteczne i przemyślane, bezkompromisowe i radykalne, niezbrojne i bezkrwawe zapobie-

---

¹¹ Avaaz – w języku farski z irańskiej grupy indoeuropejskiej, używanym m.in. w Iranie, oznacza „głos”; w wielu innych językach tłumaczy się go na „dźwięk” lub „pieśń”.

¹² Zob. P. W a j s z c z a k, Internetowa pułapka propagandowa, <https://publicystyka.ngo.pl/internetowa-pulapka-propagandowa> (dostęp 20 lutego 2013 r.).

ganie bestialstwu, degradacji środowiska, destrukcji i eksploatacji dóbr naturalnych, rozprawianie się z przemocą, agresją, nienawiścią, edukowanie i kształtowanie autentycznie humanistycznych postaw w globalnej ludzkiej społeczności. Analizowane czyny dokonywane na szkodę środowiska znamionują bowiem przestępczą działalność, prowadzącą do globalnej katastrofy. Jako takie zagrażają życiu i zdrowiu rozumianemu w szerokim znaczeniu tego pojęcia. Światowa Organizacja Zdrowia (*World Health Organization* – WHO) zdrowie definiuje jako „pełny dobrostan (dobre samopoczucie) fizyczny, umysłowy i społeczny, a nie tylko nieobecność choroby czy kalectwa”¹³. WHO zdrowie rozumie biocentrycznie, jako *well-being* odnosi je do szerokiego kontekstu społecznego i środowiskowego. W myśl tej definicji czyny przestępcze skierowane przeciwko zdrowiu i życiu nie powinny mieć miejsca – zagrażają bowiem nie wyłącznie obywatelom Ziemi, ale także samemu naturalnemu środowisku naszej planety, a w dalszej konsekwencji – Kosmosowi.

Organizowane przez Avaaz kampanie „Community Petitions Site” odgrywają ponadto znaczącą rolę w kształtowaniu społecznej świadomości. Przyczyniając się do wsparcia zagrożonych jednostek czy grup społecznych, formują podstawy moralności odwołującej się do humanistycznych ideałów, tym samym wypełniają na skalę międzynarodową i ogólnosiątkową najszczytniejsze zadania edukacyjne oraz ochronne.

4. Grupy społeczne wymagające szczególnego traktowania

Przyjmując uniwersalną klasyfikację populacji ludzkiej, dokonaną według psychofizycznych stadiów rozwojowych człowieka, zgodnie z którą specyficznymi cechami wyróżniają się cztery grupy ludzkie: dzieci, młodzież, dorośli i seniorzy, stoimy na stanowisku, iż szczególnego zatroskania wymagają przede wszystkim dzieci i młodzież. Specyficzne cechy, jakie wyróżniają wymienione grupy to: bezbronność, czystość intencji, naiwność, łatwowierność, wrażliwość, skłonność do reagowania na bodźce przez lęk, tłumienie uczuć, wycofanie, agresję lub apatię czy depresję, podatność na modelowanie i kształtowanie postaw, unikalna zdolność doświadczenia bólu i cierpienia, ale też miłości i szczęścia, niesamodzielność, zależność egzystencjalna i mentalna od dorosłych oraz od rozmaitych czynników społeczno-politycznych i gospodarczych.

---

¹³ A. Solik, Międzynarodowe standardy zdrowia i praw reprodukcyjnych oraz seksualnych, (w:) Z. Dąbrowska (red.), Międzynarodowe standardy zdrowia i praw reprodukcyjnych oraz seksualnych a ich realizacja w Polsce, Warszawa 2003, s. 6.

Doniesienia i raporty naukowe ukazują, że właśnie dzieci i młodzież – jako osoby wyjątkowo wrażliwe na wszelkie (psychofizyczne, duchowe, społeczne i środowiskowe) patogenne czynniki – w dzisiejszych czasach doświadczają traumy, lęków, są narażone na negatywny stres. I w swojej bezradności względem lęgnącego się zła kryzysu etycznego, generującego kryzysy ekologiczne – załamują się i ulegają środkom zastępczym, dającym wyłącznie chwilowe ukojenie: narkotekom, alkoholowi, wyrafinowanym światom wirtualnym, tworzonym przez elektroniczny przemysł etc. W poszukiwaniu lepszego życia uciekają przed realnością do światów irracjonalnych i fantastycznych, które jednak dają jedynie uludę i chwilowe uśmierzenie cierpienia. „W kształtowaniu się osobowości – pisał psychiatra Antoni Kępiński – decydującą rolę odgrywa wczesny okres rozwojowy: zbyt silne i długo trwające sytuacje zagrożenia zostawiają zwykle trwałe ślady w psychice dziecka. (...) Zdarza się jednak, że i w późniejszym okresie życia silne i długotrwałe bodźce lękowe mogą wywołać zmiany osobowości”¹⁴. Przeraża fakt, że na całym świecie wśród młodocianych rośnie tendencja samobójcza, skłonność do bulimii i anoreksji, narkomania, alkoholizm i inne uzależnienia, a także agresja i nieogarnione poczucie bezsensu życia oraz zagrożenia. W naszym przekonaniu sytuacja kryzysu ekologicznego stanowi bezpośrednią przyczynę tego stanu rzeczy. Zauważał ów problem już w latach 60. ubiegłego wieku przywołany wyżej Kępiński: „Nawet słabiej działające lękotwórcze środowisko wywołuje zmiany osobowości, wprawdzie znacznie dyskretniejsze, niemniej uchwytnie. Za takie środowisko można uznać naszą współczesną cywilizację z jej rewolucją naukowo-techniczną i gwałtownym kryzysem wartości kulturalnych”¹⁵.

W światowej literaturze psychiatrycznej do niezmiennie znaczących należy dzieło „Lęk” Antoniego Ignacego Tadeusza Kępińskiego (1918–1972) – polskiego lekarza-psychiatry, naukowca, humanisty i filozofa, znanego z koncepcji metabolizmu energetyczno-informacyjnego oraz psychiatrii aksjologicznej. W teorii metabolizmu energetyczno-informacyjnego założone jest istnienie ustawicznego procesu wymiany energii (reprezentowanej przez biologię) i informacji (reprezentowanej przez podświadomość i świadomość psychikę) pomiędzy żywym ustrojem a środowiskiem. Ustrój w procesach tych zachowuje własną strukturę i tożsamość Gest ze sobą zgodny – zachowuje własny identyfikator. Kępiński człowieka traktował jako jedność psychofizyczną (energetyczno-informacyjną). Na każdym z trzech poziomów, jak twierdził, funkcjonuje ludzkie sumienie, odpowiadając za inny rodzaj wartości. Z warstwą biologiczną związane są warto-

---

¹⁴ A. Kępiński, *Lęk*, Kraków 1992, s. 297.

¹⁵ *Ibidem*.

ści biologiczne (np. instynkt samozachowawczy czy potrzeba zachowania gatunku). Jako taka, biologia jest podstawą sumienia i moralności człowieka. Kępiński dowodził, że istnieje prawo naturalne, którego pod żadnym pozorem nie wolno człowiekowi naruszyć. Tymczasem psychikę podświadomą uczony traktował w charakterze subiektywnego emocjonalnego przeżycia związanego z wyborem wartości, natomiast psychikę świadomą rozumiał jako odpowiadającą za wartości, które ludzkość zinternalizowała od społeczeństwa i kultury¹⁶.

Gdy mówimy o podatności człowieka na lękowe reakcje w sytuacjach zagrożenia, jesteśmy świadomi, jak znaczący dla osób wymagających szczególnej opieki i wsparcia jest humanistyczny wymiar psychiatrii Antoniego Kępińskiego i jak ważna jest w tym wypadku rola osoby wspomagającej – terapeuty, psychiatry, pedagoga. Kępiński powiadał, że „Być dobrym psychiatrą w praktyce oznacza umieć rozładować lęk swego pacjenta”¹⁷. Sądzymy, że w obecnej sytuacji, kiedy zagrożenie ukazuje się jako zbliżająca się katastrofa ekologiczna, autentyczne i rzeczywiste rozładowanie lęku (a nie stłumienie) może nastąpić, dopiero gdy rozpoznane zostaną przyczyny owego kryzysu, a przestępczość przeciwko środowisku – zahamowana. W tym znaczeniu rolę terapeuty „rozładowującego”, niwelującego lęk, przede wszystkim wypełniają wszyscy ci, którzy czynnie eliminują zagrożenia. Niemniej z samym lękiem należy poradzić sobie na poziomie psychiki, odwołując się do psychiatrii i psychologii. Współcześnie, w sytuacji zagrożenia ekologicznego i wzmożonej aktywności przestępczej przeciwko środowisku, takiej troski w szczególności wymaga grupa dzieci i młodzieży.

Nerwicowe zaburzenia lękowe przyjmują różne formy, rozmaite jest też natężenie lęku. Na potrzeby niniejszego opracowania skupimy naszą uwagę na dwóch postaciach lęku nerwicowego: niepokoju i atakach lękowych, mając jednak na uwadze, że w swoim dziele w tej kategorii lęków Kępiński szeroko omawia również lęk anankastyczny (przejawiający się w nerwicy natręctw), lęk hipochondryczny (przed chorobami), lęk przed śmiercią, lęk przed chorobą psychiczną, lęk sumienia¹⁸.

Najbardziej powszechne jest uczucie nieokreślonego niepokoju, polegającego na napięciu psychicznym, a nawet na rozdygotaniu odczuwanym w wewnętrznych narządach. Słabe nasilenie lęku bywa korzystne, pobudza bowiem do aktywności umysłowej i fizycznej, mobilizuje do działania. Natomiast wywołujące lęk powtarzające się sytuacje (zwłaszcza o wzma-

¹⁶ Zob. K. Rożnowska, Antoni Kępiński: Gra z czasem. Portret genialnego psychiatry, Kraków 2019.

¹⁷ A. Kępiński, Lęk..., s. 13.

¹⁸ Zob. *ibidem*, s. 25–134.

gającym się oddziaływaniu) albo informacje rozpowszechniane przez środki masowego przekazu na ich temat, prowadzą do uporczywych i nasilających się, paraliżujących stanów psychicznych. Jako takie sprawiają, że człowiek traci zdolność kontroli nad sobą oraz trzeźwego myślenia i działania. W krańcowym, skrajnym wyczerpaniu człowiek ma do czynienia z barierą przekraczającą jego możliwości radzenia sobie z problemem, wtedy załamuje się jego konstrukcja psychiczna. Szczególnie w zetknięciu z przyszłością – zawsze nieodgadnioną – doszukać się można pierwiastka lękowego. Kępiński pisze: „potencjalna, ale nie dająca się uniknąć rozbieżność między przyszłością subiektywną (planem) a przyszłością obiektywną (jego realizacją) jest źródłem stałego napięcia wewnętrznego w ustrojach żywych, napięcia, które jest cechą życia”¹⁹. Jeśli jednak sytuacja obecna jawi się jako katastroficzna, projektowana na zdarzenia przyszłe, stwarza poczucie zagrożenia i pułapki. W takiej sytuacji człowiek nie jest w stanie twórczo realizować swoje życiowe plany, na przyszłe zdarzenia reaguje lękiem, a życie obecne staje się sparaliżowane.

Obok niepokoju, drugą formę stanowią ataki lękowe, kiedy lęk występuje w bardzo dużym natężeniu i wymaga „wyładowania”: „Chory ma wrażenie – pisze Kępiński – że lada chwila coś straszego się z nim stanie, że umrze, że zwariuje, wszelkie próby wytłumaczenia sobie, że przecież nic się nie dzieje, zawodzą. Chciałby gdzieś uciec, skryć się, do kogoś przytułić, szuka opieki innych osób, potwornie boi się samotności”²⁰.

Te dwa rodzaje lęku świadczą o tym, że ludzie różnie reagują na sytuacje zagrożenia: u jednych choroba jest przewlekła, u innych natomiast przebiega gwałtownie. Bywa też, że to okoliczności decydują o tym, jaką formę przyjmie choroba. Warto też zauważyć, że ból i lęk u zwierząt odnoszą się do konkretnych sytuacji, u człowieka – w dużej mierze są one odnoszone do rzeczywistości surrealistycznej. Organizmy żywe dysponują dwoma rodzajami sygnałów alarmowych: bólem i lękiem. Bólu doświadczamy, gdy doszło do zniszczenia, uszkodzenia, degradacji; lęku natomiast – kiedy nie nastąpiło jeszcze bezpośrednie zetknięcie z bezpośrednim zagrożeniem, jedynie na poziomie przeczucia, fantazji. Kępiński podkreśla, że jeśli to lęk daje znać o niebezpieczeństwie, to niejednokrotnie jest to sygnał zwodniczy²¹. Jednak sytuacja zagrożenia, którą przeżywają współczesne dzieci i młodzież, jest w pełni realistyczna, potwierdzona badaniami naukowymi. Jako taka przyczynia się do ukształtowania w młodych ludziach neurotycznej osobowości.

---

¹⁹ *Ibidem*, s. 15.

²⁰ *Ibidem*, s. 20.

²¹ *Zob. ibidem*, s. 22–24.

5. Podsumowanie

Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne definiuje lęk klimatyczny jako „Chroniczny strach przed kataklizmem środowiskowym, który wynika z obserwacji pozornie nieodwracalnego wpływu zmian klimatycznych i związanej z tym troski o przyszłość własną i przyszłych pokoleń”²². Dotąd jego odczuwanie było omawiane w aspekcie problemów osób dorosłych, współcześnie raporty z badań pokazują, jak globalne ocieplenie dramatycznie oddziałuje na dzieci i młodzież, czyniąc spustoszenie przede wszystkim w ich psychice. Lęk przed przyszłością i czarne jej scenariusze wraz z poczuciem zdrady doznanej ze strony rządów, z jednej strony deformują osobowość, co udokumentował na podstawie badań klinicznych Antoni Kępiński; z drugiej – są zdrową reakcją na przestępczość przeciwko środowisku, za którą odpowiedzialność ponoszą przede wszystkim decydenci.

Najsilniej skutki zniszczenia naszej planety odczuwają dzieci i młodzież. Tezę tę potwierdza raport międzynarodowy (przygotowany przez UNICEF), w którym podaje się alarmujące dane: 920 milionów dzieci jest bardzo narażonych na niedobór wody, 820 milionów – na fale upałów, 600 milionów na takie choroby, jak np. malaria i denga, przenoszone przez komary i patogeny, które rozprzestrzeniają się dzięki odpowiednim warunkom klimatycznym²³. W raporcie opracowanym przez Koalicję Klimatyczną i REAL Polska oddziaływania zmiany klimatu na zdrowie nieletnich naukowcy dzielą na trzy kategorie:

- Pierwotną (wpływ bezpośredni zmian klimatu na zdrowie dzieci),
- Wtórnią (wpływ, który oddziałuje na nas pośrednio, poprzez zmianę w składzie powietrza, odmienną sytuację epidemiczną wielu chorób wektorowych, ze względu na obniżenie efektywności upraw roślin),
- Trzeciorzędową (wpływ na stabilność społeczną dla szerokich obszarów geograficznych, np. na sytuację w państwie)²⁴.

Henriette Fore, Dyrektorka wykonawcza UNICEF, sytuację nieletnich oceniła jako tragiczną we wszystkich aspektach życia – psychofizycznym, duchowym, społecznym i środowiskowym: „Po raz pierwszy raport ten daje pełny obraz tego, gdzie i jak dzieci są podatne na zmiany klima-

²² *Ibidem*.

²³ Zob. The Climate Crisis is a Child Rights Crisis. Introducing the Children's Climate Risk Index. Report, <https://www.unicef.org/reports/climate-crisis-child-rights-crisis> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).

²⁴ Zob. Z. Karaczun, W. Michalak, K. Łuszczki, A. Okulus, M. Patalong, Wpływ zmiany klimatu na zdrowie dzieci, s. 11–14, <http://healpolska.pl/wp-content/uploads/2021/08/Wplyw-zmiany-klimatu-na-zdrowie-dzieci-raport.pdf> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).

tyczne, a obraz ten jest niewyobrażalnie tragiczny. Praktycznie żadne życie dziecka nie pozostanie bez zmian. (...) Dzieci są wyjątkowo podatne na zagrożenia klimatyczne. (...) W porównaniu z dorosłymi dzieci wymagają więcej jedzenia i wody na jednostkę masy ciała i są mniej zdolne do przetrwania ekstremalnych zjawisk pogodowych²⁵.

Nie tylko bezmyślnie i cynicznie podeptana została wielowiekowa mądrość prawa natury, w myśl której pielęgnowano ideały humanizmu, ale też pogwałcono wszelkie prawa do zdrowia i życia rozumianego jako wartość samoistna. Szczególnie złowrogo brzmi to oskarżenie z tego powodu, że tragedia będąca skutkiem działań przestępczych przeciwko środowisku najbardziej dotyka bezbronych.

Bibliografia

1. Bałandynowicz A., Ludzie bez szans. Studium adaptacji społecznej recydywistów, Warszawa 1991.
2. Januszewska P., Czego nie mają dzieci i ryby? Nadziei na przetrwanie katastrofy klimatycznej, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/lek-klimatyczny-dzieci-mlodziez/> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).
3. Karaczun Z., Michalak W., Łuszczki K., Okulus A., Patalong M., Wpływ zmiany klimatu na zdrowie dzieci, <http://healpolska.pl/wp-content/uploads/2021/08/Wplyw-zmiany-klimatu-na-zdrowie-dzieci-raport.pdf> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).
4. Kępiński A., Lęk, Kraków 1992.
5. Ozbayoglu M., Kula A., Szczyt klimatyczny COP26 oczami aktywistów. „Puste słowa polityków”, <https://klimat.rp.pl/aktywisci/art19071691-szczyt-klimatyczny-cop26-oczami-aktywistow-puste-slowa-politykow> (dostęp: 16 lutego 2023 r.).
6. Pytka L., Granice kontroli społecznej i autonomii osobistej młodzieży, Opieka – Wychowanie – Terapia 1995, nr 1 (21).
7. Rożnowska K., Antoni Kępiński: Gra z czasem. Portret genialnego psychiatry, Kraków 2019.

---

²⁵ „For the first time, [this report gives] a complete picture of where and how children are vulnerable to climate change, and that picture is almost unimaginably dire. Virtually no child's life will be unaffected. (...) Children are uniquely vulnerable to climate hazards. (...) Compared to adults, children require more food and water per unit of body weight and are less able to survive extreme weather events” [A billion children at 'extreme risk' from climate impacts – Unicef, <https://www.theguardian.com/environment/2021/aug/20/a-billion-children-at-extreme-risk-from-climate-impacts-unicef> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).

8. Solik A., Międzynarodowe standardy zdrowia i praw reprodukcyjnych oraz seksualnych, (w:) Z. Dąbrowska (red.), Międzynarodowe standardy zdrowia i praw reprodukcyjnych oraz seksualnych a ich realizacja w Polsce, Warszawa 2003.
9. Sztompka P., Logika analizy funkcjonalnej w socjologii i antropologii społecznej, (w:) S. Nowak (red.), Metodologiczne problemy teorii socjologicznych, Warszawa 1971.
10. The Climate Crisis is a Child Rights Crisis. Introducing the Children's Climate Risk Index. Report, <https://www.unicef.org/reports/climate-crisis-child-rights-crisis> (dostęp: 28 lutego 2023 r.).
11. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodek karny, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.
12. Wajszczak P., Internetowa pułapka propagandowa, <https://publicystyka.ngo.pl/internetowa-pulapka-propagandowa> (dostęp 20 lutego 2023 r.).
13. Zamorska K., Makuch M., Starzenie się społeczeństwa: wymiar społeczny, gospodarczy i polityczny, Kraków 2018.

Victims of crime against the natural home

Abstract

For such a rich issue as economic crime, including crime against the natural home, it is not enough just to adapt various theoretical constructs, a confrontation of diverse interpretations of the phenomenon is also required. The fundamental issues to be investigated are: a) the causes and ways of establishing laws, b) the causes and ways of violating them, c) the scope and overlapping areas of activity of justice and control authorities. At the heart of these three issues is the question of authority – legitimacy for the legislature, for the people involved in the economy and for the actions of coercive bodies. As the world faces a growing threat of climatic change, more and more people are becoming victims of crimes against the natural home. The author points to children and adolescents as the groups most at risk of such crime.

Key words

Classification of crime victims according to developmental stages, environmental campaigns, special risk groups, anxiety disorders.